

Opbouw

Tot opbouw van het gereformeerde leven

W. Janse, Loosdrecht

De zegen ¹⁾

*De HERE zegene u en behoeft u;
de HERE doe zijn aangezicht over
u lichten en zij u genadig;
de HERE verheffe zijn aangezicht
over u en geve u vrede.*

Wat wil die zegen — die te lezen staat in het slot van Numeri 6 — nu zeggen?

We lezen in de bijbel dat God deze woorden gaf aan Mozes, vlak voordat het volk Israël, van de berg Sinai, dwars door de woestijn, zou reizen naar het land Kanaän dat de HERE hen beloofd had. En dat Hij daarbij zei: Mozes, Ik wil dat de priesters mijn volk straks met deze woorden zegenen. God had al gezorgd voor een grondwet voor zijn volk (de Tien Geboden), voor een plaats waar ze Hem zouden kunnen ontmoeten (de tabernakel), voor een plek waar ze Hem om vergeving zouden kunnen vragen (het altaar bij de tabernakel), maar als u denkt dat God zijn volk toen liet gaan: nee, toen alles voor die reis geregeld was gaf Hij ze tenslotte zijn zegen mee. Als een echte zorgzame Vader dus. Nietwaar, want zoals een vader — als z'n kinderen voor het eerst samen op vakantie gaan — z'n oudste bij zich kan roepen en zeggen: Joh, zul jij extra op ze letten en zul je dit en zul je dat, zul jij daar nou voor zorgen — zo zei toen de hemelse Vader door Mozes tegen de priesters: Zullen jullie erop letten dat jullie mijn volk zegenen en wel met deze woorden? En toen formuleerde God die zegen zelf. Iets bijzonders dus.

Alleen al kwa vorm een kunststukje op zichzelf: drie regels, het eerste gedeelte steeds iets groter dan het 2e: net een golf die op en neer gaat. En elk zinnetje iets langer — als een aanzwellende stroom: de eerste zin in het hebreuws 3 x 5 letters, de 2e zin 4 x 5 letters, de 3e zin 5 x 5 letters. Totaal 12 woorden, zoals er ook 12 stammen waren.

En aan het begin van elke regel Gods heilige Naam Jahweh: Ik ben die Ik ben, Ik ben er terdege bij, Ik de God van de Uittocht uit Egypte, weten jullie nog?

En wat die zegen dan inhield? Om bij dat 1e zinnetje te beginnen. De HERE zegene u ja behoeft u. Om bescherming op die reis zullen ze wel vaak gebeden hebben. De gevaren waren er dan ook naar. Je zult met zo'n groot gezelschap met moeders en baby's, met kudde die natuurlijk als een magneet op vee-dieven werkten, je zult zo door de woestijn moeten trekken. Die wemelde van slangen en schorpioenen bovendien. Mamma, zullen de kinderen wel eens gevraagd hebben, komen die slangen ook in de tent? En dan kon de priester zeggen: Rustig maar: de HERE behoeft jullie.

Daar staat een woord dat u wel kent van het Amsterdamse woord smeris. Eigenlijk een heel mooi woord, zuiver hebreuws, dat betekent bewaker, sjomeer. Dat moesten de priesters in de 1e plaats zeggen. Stil maar, God is bij jullie, Hij is uw sjomeer, Hij bewaakt u. U bent veilig.

En als Israël dan toch in problemen kwam en tot God riep en als een smekeling omhoog keek, dan zou het bij Hem een paar vriendelijke ogen vinden:

want zo ging die zegen verder: de HERE doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig.

Gods aangezicht — wij kunnen niet in iemands hart kijken, maar iemands gezicht of z'n ogen kunnen je al wel veel vertellen. Een gezicht dat strak staat of ogen die lachen spreken vaak al boekdelen. Zo is ook in alle eerbied Gods aangezicht een spiegel van zijn hart. Als Hij zijn aangezicht over u doet lichten, dan wil dat zeggen dat als u Gods aangezicht zoekt, bijvoorbeeld door te bidden, dat u dan zult merken dat zijn ogen niet donker staan maar dat daar licht uit straalt. Omdat zijn hart naar u uitgaat. Anders gezegd: omdat Hij genadig is. En dat woord betekent dat het ook heel anders kon. Dat je krijgt wat je niet verdiende, en dat je niet krijgt wat je wel verdiende. Dat is genade. Maar daar is Hij dan ook de HERE voor.

En dan de climax. De HERE verheffe zijn aangezicht over u. Je aangezicht verheffen is het omgekeerde van: iemand met de nek aankijken. Als God zijn aangezicht

zou afwenden betekende dat voor Israël: honger, dorst, vijanden, sterfen in de woestijn. Maar Hij zou z'n aangezicht verheffen: als een trouwe en door en door goede Vader vol ontferming over zijn volk heengebogen staan.

En wat dat betekent, zegt dat laatste woord, als het ware de top van die aanzwellende golf van zegen net voordat hij breekt: dat betekent vrede. Sjaloom.

Sjaloom, dat zit in de naam van koning Salomo, de vredevorst. Toen hij regeerde was er sjaloom. Toen bleef niet alleen de vijand buiten de grenzen, nee, toen was het goed met God en golfden de velden van het koren en was er onderling harmonie. Dat is vrede.

En dat wil God u nu geven. Zo maar. Want weet u, Gods zegen

33e jaargang - nr. 3.
3 februari 1989

In dit nummer

- 33 W. Janse,
De zegen
- 36 H. Smit,
Het voor en tegen van de
demokratische regel
- 38 D.W.L. Milo,
Songs of praise
- 40 D. Holwerda,
Rhetorische reeksen in
Paulus' brieven
- 41 T. Hoekstra,
Uit de school geklapt (2)
- 42 P.J. van Kampen,
Bij nader inzien
- 44 H. Algra,
Gereformeerd kerkepad
- 46 B. Wielenga,
Polarisatie en Spanning

1) Tekst van de toespraak voor de EO-microfoon in het programma Groot Nieuws op 3/7/1988



Opbouw

Veertiendaagse uitgave van de gereformeerde persvereniging opbouw

Redactie

Drs. H. Algra
T. Hoekstra
Drs. H. de Jong
Drs. P.J. van Kampen
Mr.dr. J. Meulink
D.W.L. Milo
Ds. K. Muller
Ds. E.R. Postma
M.J.F. van der Wal

Adres van de redactie

Ds. K. Muller,
Oude Veenscheiding 15,
8446 LC Heerenveen.
Tel. 05130-20476

Alle kopij dient naar dit adres gestuurd te worden.

Kerknieuws/Uit breder kring

M.J.F. van der Wal,
Brugakker 60-17,
3704 RA Zeist.
Tel. 03404-61525.

Abonnementen en ledenadministratie

Administratie Opbouw
A.J. van Veelen-Vis
Postbus 258,
3740 AG Baarn.
Tel. 02154-23546.
Gironummer 404945 t.n.v. Geref.
Persvereniging Opbouw.

Lidmaatschap Persvereniging

Aanmelding door overschrijving van min. f 25,- contributie op bovenstaand gironummer.

Abonnementen

Het aanvragen of opzeggen van abonnementen uitsluitend bij de administratie. Abonnementen kunnen ieder moment ingaan, doch slechts per 31 december eindigen. Opzeggen uiterlijk tot 15 november.

Abonnementsprijs

f 55,- per jaar of f 30,- per half jaar.
Voor studenten f 44,- per jaar. Buitenland f 79,- per jaar of f 99,- per luchtpost. Bij vooruitbetaling te voldoen.

Advertenties

Tarief: 50 ct. per mm. Advertenties inzenden tot woensdag 8.30 uur, anderhalve week vóór verschijningsdatum. Familieberichten uiterlijk maandagmorgen, in de week van verschijning. Advertenties en familieberichten rechtstreeks naar Nedag.

Technische realisatie

Nedag Grafisch bedrijf b.v.
postbus 208, 3770 AE Barneveld,
tel. 03420-13080. Fax 92619.

Druk

"Steenbergen", Zeist.

is geen reactie of een beloning. God zegent zoals de zon haar licht geeft. Zoals bijvoorbeeld staat in Psalm 84: Want God de Heer, zo goed, zo mild, is 't allen tijd een zon en schild.

Zoals de zon haar licht geeft, zo zegent God.

Hebt u wel eens op de zonnebloem gelet?

Die keert niet zelf haar bloem naar het zonlicht toe, zodat de zon haar beschijnen kan, maar net omgekeerd, het zonlicht trekt die bloem naar zich toe en dan bloeit zij open. Het zonlicht – daar komt het dus op aan. Zo is het met Gods zegen. Die wordt u aangezegd. Wat u moet doen is als de zonnebloem: die u laten aanzeggen, aannemen wat God geeft, wie u ook bent, onder welke omstandigheden u ook verkeert.

Gaat dat dan zomaar? Nee, inderdaad, in Israël zegenden de priesters na het offer, dat wil zeggen als God verzoening voor de zonden van het volk had laten doen. Maar in Jezus Christus heeft God het offer voor een hele wereld gebracht. De zonde van de wereld verzoend. En daarom moet u zich die zegen laten aanzeggen, niet omdat wij dat verdiend hebben, maar omdat Jezus dat voor u en mij verdiend heeft, als u 't geloven wil.

Om Jezus' wil wil God u behoeden, zijn aangezicht over u doen lichten, het over u verheffen en u vrede geven.

Wat dat dus zeggen wil, dat God uw hoeder wil zijn? Dat u niet bang hoeft te zijn, dat Hij bij u is, in de spanningen van het leven, van het getrouwd zijn, het niet- of niet-meer getrouwd zijn, dat Hij erbij is op het werk, op school, op uw kamer, in de eenzaamheid. Dat Hij over u waakt, zo dat de zonde en het verdriet en de tegenslag u niet over de rand heen de afgrond induwen.

Wat dat wil zeggen dat God zijn aangezicht ook vandaag over u wil doen lichten? Dat Hij u ziet en met een paar vriendelijke ogen naar u kijkt – Hij kent u toch – en dat u niet te benauwd hoeft te zijn om Hem om hulp te vragen. Dat als u naar Hem opkijkt, u een hemelse Vader ziet. Die alleen maar genadig zijn wil: 't liefst niet geeft wat we wel verdienen, om wel te geven wat we niet verdienen: vergeving, vernieuwing, liefde.

Wat dat zeggen wil dat God ook in deze nieuwe week zijn aangezicht over u verheffen wil? Dat Hij u niet met de nek aankijkt, maar dat er in alles een hemelse Vader vol zorg over u heengebogen staat, die wil troosten, moed inspreken, weer verder helpen, u VREDE geven. Allemaal ter wille van zijn Zoon Jezus Christus.

Wat is eigenlijk eenvoudiger en beter dan dit: dat u het zich laat gezeggen, wie u ook bent: zie eens even af van uzelf, van heel uw hebben en houden, van al uw ups en downs en neem die zegen van de HERE aan: Hij zegene u en behoeft u; Hij doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig; Hij verheffe zijn aangezicht over u en geve u VREDE. En wat Hij zegt doet Hij ook. Amen.



Pastorale Notitie

G.v.d. Brink

Een vreemde zondag

16 okt. 1988: een onvergetelijk schone zondagmorgen te Nandi, op de Fiji-eilanden. De palmen staan roerloos. Vogels fluiten diepe klanken. Een vroeg gezin schrijdt bijna plechtig ter kerke. Hoe vredig! De stilte zingt U toe o Here in uw verheven oord.

Voor ons zal er wel geen kerkdienst meer in zitten: we hadden om 8 uur in de morgen al in Auckland (Nieuw Zeeland) moeten zijn. Maar ons vliegtuig heeft weer eens vertraging, ditmaal 5½ uur. Kunnen ook vliegtuigmotoren de Here lof zingen? Dan is er toch een zondagsgeschenk. Op de luchthaven staan we ineens oog in oog met zuster Daams, eertijds 'adjunct' van 'Het Havenlicht' in Pernis en toen lid van onze Rotterdamse gemeente. Nu met ons op weg naar Nieuw Zeeland. Gemeenschap der heiligen in een vliegtuigstoel! Ongelooflijk! Dan zijn we op weg: in ruim 2 uur 2152 km naar Auckland. Daar dan een hartelijk weerzien. Een interessante autotocht door deze prachtige stad. Een verrukkelijk huis aan de kust en daarna toch nog een kerkdienst, een doopdienst nog wel, in een charismatische gemeente.

Voorin de hal staat een blauw plastic bad. Zes jongens en meisjes willen 'de Heer aannemen'. Ook twee jongelui van een jaar of 25. Voor we het weten is de dienst begonnen: een onbeschrijfelijke jubel is losgebroken. Iedereen staat: handen in de lucht. Pauken dreunen. Saxofoons schetteren. De melodieën zijn ons vreemd: slepend, innig. Het staccato van de drums houdt aan: tien minuten, of langer? Verzet je maar eens tegen deze begeestering! Heb ik sinds Alberts eindexamens-slagwerk aan het con-

servatorium in Rotterdam zoveel decibels op mijn trommelvliezen gehad?

Eindelijk zwakt de muziek af en iemand bidt: „Lord, geef dat de jongelui deze dag nooit meer vergeten!” De hele zaal bidt mee. Sommigen geven door luid zuchten te kennen hoezeer de bede hen uit het hart gegrepen is. Iemand roept luid: „Yeaah!” Het gebed duurt voort. De voorbidder valt in herhaling. Tenslotte vertraagt hij en verstilt. Dan geeft de leider zijn getuigenis: Hoe hij er indertijd toe kwam de Heer aan te nemen. We verstaan niet alles. Het Nieuw Zeelandse accent is ons nog vreemd. We doen er ons best ook niet zo voor: we zijn moe. Wel horen we telkens, I,I,I,I (ik,ik,ik,ik). Ook dat duurt lang: Het hoofd van mijn vrouw schiet plotseling naar voren.

Dan komen de dopelingen. De jongste, een magere jongen van 16 in een theeshirt met opdruk: Caballero. Elke dopeling mag zijn of haar getuigenis geven. Dat lukt niet zo best, maar niemand die daar aanstoot aan neemt. Dan komen vrienden en vriendinnen support geven. Een paar meisjes omhelzen de jongen met het Caballero-shirtje en drukken zich stijf tegen hem aan. Meerdere vrienden en vriendinnen volgen. Tenslotte heeft elke dopeling een kluwen van 1½ meter doorsnee tegen zich aan en om zich heen. Alle hoofden buigen zich over de schouder van de voorbuurman/vrouw naar het midden. Stemmen-gemurmel klinkt op. Ze bidden voor hun vriend en vriendin. Ze bemoedigen hem. Ze zeggen hoe geweldig Jezus is. Hoe fantastisch het is om de Heer aan te nemen. Ook deze phase duurt lang. Tenslotte zwakt de muziek af en alles wordt stil. Dan volgt de doop: Twee grote mannen midden in het bad, omhelzen het schrielle mannetje. Ze spreken hem toe. Zeggen iets, heel zachtjes, dat kennelijk alleen voor zijn oren bestemd is. Spreken ze de doopsformule uit: in de naam van de Vader en de Zoon en de Heilige Geest? Dan dompelen ze hem en direct daarna omhelzen ze hem opnieuw en praten weer zachtjes tegen hem. Inmiddels is de muziek weer losgebroken. Nu bijna extatisch. De kletsnatte dopeling komt terug in de kring en wordt opnieuw omhelsd door vrienden en vriendinnen. Het is alsof ze allen het doopwater willen meevoelen. Anderen gillen en fluiten van vreugde, als bij het maken van een doelpunt in een voetbalwedstrijd. De mond van de jongen is opengezakt van verrukking. Wat hij nu beleeft??? Geweldig!!! Hoe goed is de Heer!!!

Zo gaat het ook met de anderen. Het beeldschone meisje van een jaar of 25 is de laatste. Zij kan vertellen van haar weg tot de Heer. De gemeente is verrukt en zingt en jubelt. Iedereen staat nog steeds.

De stoelen zijn rommelig terzijde geschoven. Alleen wij zitten. Een beetje verlaten en onwennig. Niemand die ons ziet.

Dan ineens is alles afgelopen. Er valt nog wat te eten en te drinken.

Langzaam aan trekken de mensen weg. Ze hebben een heerlijke dienst gehad. Hoe goed is de Heer dat Hij zoveel jongelui uit de duisternis trekt tot Zijn wonderbaar licht. Binnen een paar weken zal er een nieuwe doopdienst nodig zijn. En daarna heel spoedig weer een. Iedere gedoopte wordt op zijn beurt evangelist. En ze stromen toe!

Als we kort daarna in bed liggen strijden zware vliegtuigmotoren met nog zwaardere bassen om de boventoon in onze vermoeide oren. Dat is dan het eind van een vreemde zondag, zo sereen begonnen met: de stilte zingt u toe o Here, in uw verheven oord. Ps. 65.



H. Smit, Barendrecht

Het voor en tegen van de democratische regel (1)

De beslissing aan de meerderheid

Het voordeel van het democratische systeem is – zo las ik eens ergens – dat je daarbij tenminste geen méerderheden kunt onderdrukken! Deze gedachte kwam voort uit de grote democratische regel, dat over alle zaken bij meerderheid van stemmen wordt beslist. We weten daar alles van met ons parlementaire systeem. De volksvertegenwoordiging gaat zeer regelmatig naar dat meerderheidssysteem te werk en bij de verkiezingen doen we dat van tijd tot tijd als stemgerechtigde burgers allemaal.

Het genoemde voordeel is niet gering, al is het ook niet alles! Vergeleken bij alle andere systemen is het democratische systeem te prefereren. En tegen allerlei onrecht en ongelijkheid biedt het nog de beste garanties. Toch mag men er ook weer niet mee dwepen. En men kan er ook niet in geloven. Het democratische systeem kan niet en nooit garanderen, dat het publieke leven zich voltrekt naar de wil van de Here. Zijn degenen, die het systeem hanteren, christenen, dan heeft men een goede kans op een christelijke richting en op christelijke beslissingen. Maar wordt het systeem gehanteerd door niet-christenen, dan kan men zijn verwachtingen niet al te hoog spannen. De wil van de meerderheid is nu eenmaal niet gelijk te stellen met de wil van God. Men mag aan de kreet 'Vox populi vox Dei' ('De stem van het volk is de stem van God') geen werkelijke waarde toekennen.

Het harmonie-geloof van de 'Verlichting'

De theoloog Paul Tillich schreef een belangrijk boek, getiteld 'Perspectives on Nineteenth and Twentieth Century Protestant Theology'. In dat boek bespreekt hij de belangrijkste geestelijke stromingen, waarbij hij zich vaak (gelukkig) weinig aantrekt van de tijdsbepijking in de boektitel, maar veel verder in de geschiedenis teruggrijpt. Hij spreekt in zijn boek ook uitvoerig over de 'Verlichting' en noemt als één van de kenmerkende gedachten daarvan 'the Concept of Harmony'. Eigenlijk zou je dat concept of dat geloof kunnen zien als een vervanger van het geloof in de Here en Zijn voorzienig bestel, zoals dat zo mooi onder woorden wordt gebracht in Art. 13 Ned. Gel.Bel.: „Want Zijn macht en goedheid zijn groot en onvoorstel-

baar, dat Hij Zijn werk zeer goed en rechtvaardig beschikt en doet, ook al handelen de duivelen en goddelozen onrechtvaardig". God doet Zijn werk in en tegenóver en door alle mensenwerk één rechtvaardig en goed! Dat geeft ons vertrouwen. Nu wilde de 'Verlichting' niets weten van een God, die werkelijk regeert en die in het wereldleven werkelijk kan ingrijpen. Maar zij wilde en kon toch ook niet zonder het vertrouwen in de triomf van goedheid en gerechtigheid! God de Here werd vervangen door... het universele, het generale, het algemene. Men sprak van de 'universele Rede'. Rousseau had het over de 'volonté générale', de algemene wil. En men nam aan, dat die universele rede en die algemene wil zich als het ware realiseerden in de gedachtengangen en de botsingen-van-overtuigingen en in de wilslijnen en de botsingen-van-begeerten, die we in het mensenleven aantreffen. Als een soort 'resultante' van al die krachten van rede en wil. En men geloofde (in een humanistische vervanging van het christelijke Godsgeloof), dat die resultante waar en goed en wijs moest zijn! Een ongeloof dat ook een geloof is. Geloof aan en in de uiteindelijke harmonie!

Maar waar neemt nu die universele rede en waar neemt nu die algemene wil concreet gestalte aan? In het gevoelen, in de wil, in de beslissing van de *meerderheid*! In de meerderheid wordt immers het universele nog het meest benaderd! En zo wordt de meerderheid gekroond met een half-religieus aureool! Merkwaardig is dat! In voorbije tijden bedreef men afgoderij met de 'goddelijke' koning. Hoe primitief toch! Maar ook de 'verlichte' man van de regering-door-het-volk kan kennelijk zijn 'god' niet missen. Het gevoelen van de meerderheid ontvangt een 'wijding'. In dat gevoelen komt openbaar wat waar en goed is. Een door en door humanistisch geloof! Maar dat is ook een geloof, zij het dan ook een ón-geloof.

De stem van het volksgeweten

De democratische regel is een behoorlijke en een goede regel. Ook in de praktijk van het leven een onmisbare regel. Men moet immers op de weg voort en knopen dienen te worden doorgehakt! Maar het wordt wel zeer bedenkelijk, als men met die regel en daarbij met de meerderheid een soort afgoderij gaat bedrijven.

Alsof in en door het gevoelen van de volksmeerderheid de stem van God wordt gehoord en Zijn wil in het licht treedt! Een sprekend voorbeeld kan toelichten, hoe zeer men dan in de fout gaat. In de tijd van de debatten over de 'abortus provocatus' werd de stelregel vaak gehoord, dat je een bepaalde (oude) wet niet kunt handhaven, als die wet geen weerklank meer vindt in het volksgeweten! Vanuit een louter democratisch standpunt is tegen deze bewering eigenlijk niets in te brengen. De genoemde stelregel is zo democratisch als wat! Alleen maar... wat is bij deze gedachtengang de plaats van een *wet* nog? De wet dient allereerst te zijn een *beschrijving* van wat leeft in het geweten van (de meerderheid van) het volk. En dan gaat men vervolgens van die *beschrijving* een *regel* maken. En die regel geldt dan, zolang er in dat geweten van (de meerderheid van) het volk geen belangrijke verandering plaatsvindt. Want bij zulk een verandering dient de wet weer te worden bijgesteld! Staat de wet bóven ons? Alleen maar, als ze allereerst achter ons aankomt en 'nederig' noteert wat wij van het punt in kwestie denken en gevoelen! Hier hebben we te doen met een wet zónder God! Hier hebben we te doen in feite alleen met onszelf! Geef de democratische regel in handen van mensen, die bij meerderheid niet meer buigen voor het Woord van de Here, en het leven zal geheel en al aan de Here onttrokken worden. Als degenen, die de regel hanteren niet meer spreken van God, dan kan die democratische regel God ook niet meer in het beeld brengen! Dat is de grote zwakheid, (ook) van het systeem-van-de-democratie.

Maar stel je dan toch voor, dat men wéér gaat geloven, dat het meerderheidsgevoelen, dat de algemeenheid het dichtst benadert, als een stem van God zou moeten worden beschouwd! En toch kan dat zomaar wéér gebeuren! Ik denk dan aan de moderne stroming in de theologie, die ook vandaag weer zegt niet te kunnen geloven in een God, die zou 'intervenieren' in ons mensenleven, en die vasthoudt, dat God alleen kan werken door ónze handen en beslissen in ónze beslissingen en ergens komen door ónze gang! Dan kán de stem van God niets anders meer zijn dan de 'vox populi', dan de stem van het volk! Dan zou je dus de aanvaarding van wat de meerderheid wijst als een religieuze plicht hebben te beschouwen!



Dat hebben we hartgrondig te verwerpen natuurlijk! Maar toch zien we, dat we in allerlei zaken *gevangen* kunnen worden van het democratische systeem. Neem nu wat we boven zeiden over het karakter van de wet! Als we aanvoeren, dat het Woord en het gebod van God heeft te beslissen, dan zijn er heel wat mensen, die dat nog zouden willen aanvaarden. Maar... wie maakt uit, wat dat 'oude' Woord van God voor onze moderne tijd te zeggen heeft? En hier kan zomaar weer de democratische regel binnenvallen! Het moet dan maar worden uitgemaakt door de *meerderheid* van theologen en ethici en morele beraders! Je komt er niet meer uit! Gevangen van het democratische systeem! De Here is eruit 'gestemd'! Het Beest kan ook via de democratie zijn doel bereiken!

De les van Schrift en geschiedenis

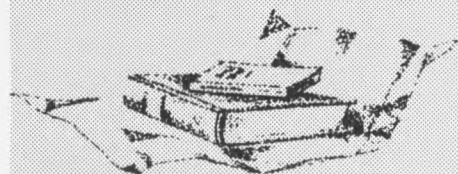
De Here riep Abraham als éénling en zegende hem en richtte met hem Zijn Verbond op en liet hem wandelen in het licht van Zijn waarheid. Het inzicht van Abraham en de zijnen in de waarheid van God was wel zeer verwijderd van 'de universele Rede' en zijn wil om met zijn huis de Here te dienen had niets van doen met 'la volonté générale'. Hetzelfde kan men zeggen van Abrahams zaad, het volk Israël. De Here maakte hen tot Zijn volk en deed hen leven in het licht van Zijn Verbond. „Aldus heeft Hij aan geen enkel volk gedaan, en Zijn verordeningen kennen zij niet...” (Ps. 147:20). Eén klein volkje in de grote volkerenwereld!

Komen we nu in het volk Israël binnen, dan zien we – helaas – een zelfde stand van zaken in het volk van de Here! Hoe vaak heeft de Here zich van een kleine minderheid – de profeten! – bediend om de waarheid en de dienst van de ware God onder Israël te doen prediken, terwijl de grote meerderheid aan afgoderij en leugen was vervallen! Als de Gezondene des Vaders met Zijn grote verlossingswerk in Israëls leven binnenkomt, dan kan Johannes kortweg zeggen: „Hij kwam tot het Zijne en de Zijnen hebben Hem niet aangenomen” (Joh. 1:11), ook al waren er ook onder de joden „vele tienduizenden”, die in Christus geloofden (Hand. 21:20). Velen werden na Pinksteren geroepen uit de volkeren door de apostolische prediking, maar zij vormden een minderheid! En treden we dan de

gemeente van de Nieuwe Bedeling binnen, dan zien we ook hier weer, dat de Here telkens weer van een klein getal zich bediende om reformatie te werken en tot de rechte dienst en het rechte geloof terug te roepen. Luther heeft het moeten horen: Denk jij nu echt, dat zovele bisschoppen en kardinalen en pausen de waarheid zouden hebben gemist en dat jij, kleine monnik, die waarheid zou hebben ontdekt? Dat was eigenlijk een combinatie van de oude aristokratische regel (rang en stand: bisschop, kardinaal, paus) en de nieuwe democratische regel (het getal: zovele...). Luther kwam daarvan zeer onder de indruk en het heeft hem zeer veel moeite gekost, maar hij mocht volhouden door Gods genade. De stem van de *méerderheid* de stem van God? Schrift en geschiedenis leren het zo geheel anders. Het humanistische optimisme wordt daardoor zo bestreden! De mens is goed, de meerderheid van de mensen nog beter? Het omgekeerde treedt telkens weer aan het licht. En dat niet alleen buiten, maar ook binnen het volk van God!

Voorzichtigheid geraden!

Met welk een voorzichtigheid hebben wij dus die democratische regel te hanteren! Ook binnen de gemeente en binnen het Kerkrecht neemt die praktische en nuchtere regel een plaats in. En men moet zo nuchter en praktisch zijn dat ook positief te waarden. Maar met een goede voorzichtigheid en al helemaal zonder enige half-religieuze 'ophoging' van meerderheid en meerderheidsgevoelen. Op deze geboden voorzichtigheid willen we een volgende keer graag ingaan.



Ontvangen

Jan J.H. Hofland & Peter Janssens, Wij hebben een droom.

Nieuwe liederen voor vandaag en morgen. 100 blz., f 19,90; ISBN 90-242-0822-X. Uitg. J.H. Kok, Kampen.

Spreuken van wijsheid. Spreuken hoofdstuk 1-15. 80 blz., f 19,90; ISBN 90-242-4275-4. Uitg. J.H. Kok, Kampen. Tekst- en fotoboek.

Walter en Daniel Trobisch. Er zijn er geen twee hetzelfde. Beknopte persoonlijkheidstest. 108 blz., f 19,50; ISBN 90-242-0897-1. Uitg. J.H. Kok, Kampen.

Dr. D.Th. Kuiper e.a., Jaarboek voor de geschiedenis van de Gereformeerde Kerken Nederland. Jaargang 2. 217 blz., f 27,50; ISBN 90-242-4827-2. Uitg. J.H. Kok, Kampen.

Dr. M.J. Paul en drs. N.C. van Velzen, De bijbelexegese van de Amsterdamse school. 44 blz., f 7,50 (inklusief portij); ISBN 90-70145-13-8. Uitg. St. tot Bevordering van Bijbelgetrouwe Wetenschap, Amersfoort. Amersfoortse Studies, no. 1 (bijlage bij: Bijbel en wetenschap)

Drs. Wubbo Scholte, Leven met het onvolkomene. Over depressie en depressiviteit. 96 blz., f 10,90; ISBN 90-6047-912-2. Uitg. Oosterbaan en Le Cointre, Goes. In de serie: Pastoraal Perspectief.



D.W.L. Milo, Nunspeet

Songs of praise

„Houdt dan de lofzang gaande”

Gedurende al de jaren dat we in Dalmally woonden, hebben we u nooit vermoeid met verslagen van de 'Songs of praise'-programma's, die de BBC elke zondagmiddag uitzendt. En waarom niet? Misschien wel omdat zo'n uitzending ons meer aangrijpt dan we willen weten; misschien ook wel omdat we geen Nederlands dédain voor zulk Brits gedoe zouden kunnen verdragen; en tenslotte omdat de BBC voor sommige lezers toch wel beschikbaar is. Maar wanneer we vandaag toch over dit onderwerp beginnen, vragen we u vooraf nederig om met zachtmoedige christenliefde te lezen, en met verdraagzaamheid kennis te nemen van een typisch Britse uitoefening van geloof in onze Heer en Heiland.

Die zondagmiddag-uitzendingen trekken een breed publiek, dat een tweede kerkgang node mist. Groot-Brittannië heet dan a-cultureel en a-religieus te zijn, onwetend van schilderkunst en gespeend aan alle muzikaliteit – maar de werkelijkheid is gelukkig heel anders. Dit volk is niet flegmatisch of onverschillig; het is met alle vezels verbonden met het leven, met de schepping en de Schepper, en wordt gestempeld door de oude christendeugden, welke Paulus zijn Galaten, zijn Kelten, heeft aanbevolen.

De 'Songs of praise', letterlijk Lofzangen, worden wekelijks uitgezonden. Meest uit een kerk – vaak ook uit een kazerne, gevangenis, vacantiehuis, zeeliedentehuis of jeugdcentrum. Een spreker leidt ons binnen in de omstandigheden van de zingende groep, toont ons straatbeelden of kerkinterieurs, geeft korte interviews met predikant en gemeenteleden, toont ons hun dagelijks werk en, als we later dezelfde mensen hun zingend aandeel zien nemen in de Songs of praise, herkennen we de straatwerker, de politief, de bibliothecaresse en de zeeman.

Vandaag – weer voor enige tijd in Dalmally – was het Sally Magnusson, die de uitzending introduceerde. Sally is de sproetige dochter van de wereldbekende Magnus Magnusson, van IJsland; nog niet zo welbespraakt als haar vader, maar toch met veelbelovend talent. En met innerlijke overtuiging. Ze bracht ons nu eens op de kermis; jawel op een heuse 'christelijke

kermis'. Met draaimolens, luchtschommels, flikkerende lichtjes, hobbelpaarden en... met een Nederlands draaiorgel!

Sedert 1884 heeft een zekere familie Showmen een eigen kermisuitrusting in haar bezit, waarmee ze het land doorreist; dit werk stamt dus uit de tijd van de Britse geestelijke revival en van het Leger des Heils. Een predikant reist met het circus mee en leidt de zangsamkomsten. „Dit is mijn gemeente”, verklaart hij vrolijk; een gemeente met nog al wat verloop, zouden we zeggen. Op elke plaats waar kermis gevierd wordt verschijnt ook hij met zijn eigen caravan, brengt zijn eigen medewerkers op het toneel en organiseert een massazang, in samenwerking met plaatselijke kerken, koren en predikanten.

Een verrassing is het voor ons, Nederlanders, de klanken van een draaiorgel te herkennen, dat onmiskenbaar een prelude voor 'Crown Him' begint. En ja, wanneer de honderden zangers het lied inzetten, zien we het electrisch aangedreven draaiorgel, met houten pijpen, mechanisch slaande trommels, houten poppen en klinkende bellen. Een lust voor het oog, meer nog een lust voor het oor. In een vlot marstempo worden alle coupletten gezongen; het orgel geeft aan het slot een kleine vertraging en een onsje overwicht op het slotaccoord. Zo hoort dat.

Hoe komt u aan zo'n draaiorgel? vraagt Sally. Uit Amsterdam natuurlijk, als het niet uit Brussel of Antwerpen komt. En hoe komt u aan die muziek? Uit Amsterdam; daar woont een chap die elk lied voor ons op de rol zet. We krijgen de 'chap' even te zien, die met een instrumentje gaten beitelt in een stevige draairol. Destijds was dat een bekende advocaat-wethouder, Romke de Waard, die zijn hart aan het draaiorgel had verloren; vandaag is het een jongere generatie. Maar het resultaat is even accuraat en meeslepend als vroeger, en de zingende gemeente heeft aan zo'n hogedrukorgel een zangleider van allure.

Als we dit beseffen zingt de gemeenschap 'Stand up, stand up for Jesus' en we behoeven dat niet te vertalen. Bij het laatste couplet zingen de tenoren daar een leuke discantus bij, die je adem even doet stokken. Midden in het publiek

staan borden geheven met leuzen als 'Koning der koningen', 'Liefde boven alle liefde'. Zelfs op de draaimolen staat een leus die eindigt met 'with joy' – en dat kan alleen de inzet van psalm 100 zijn: 'komt voor Zijn aanschijn met blijdschap'.

'Roept het uit, dat Jezus leeft!' zingt de groep en u kunt er zeker van zijn, dat dit evangelie in talloze huiskamers wordt ontvangen en meegezongen. De BBC is een zaak van de overheid; voor een Songs of praise-programma is hier geen speciale christelijke of 'christelijke' organisatie nodig. Wanneer mevrouw Thatcher voor de EEG duidelijk maakt, dat haar land zijn televisieprogramma's niet door Brussel zal laten voorschrijven, wordt dat op het vasteland niet toegejuicht. Men zegt daar soms: ze moet niet denken dat ze op een eiland woont; maar dat doet ze nu juist wel. En ze weet wat ze zegt; ze staat, als leidster van de conservatieve regeringspartij, pal voor haar nationale verworvenheden. Ook dat is een gave van Bo-

ven. Uit het kermispersoneel heeft de reizende predikant een eigen orkest samengesteld en ook dit levert een zeer behoorlijke bijdrage in het lofzang-programma. Met stem en snaren, met trompetten en bazuinen wordt Gods lof uitgezongen, dat het klinkt door de stad. En het „orgel laat zich overal, bij het juichend lofgeschal, tot des Heeren glorie paren”.

Hoe vaak moedigt de Schrift ons aan, de Heere lof toe te zingen. Van de opgang der zon tot haar ondergang. Want Zijn goedertierenheid is tot in eeuwigheid. Door te zingen bidden wij dubbel. Door te zingen leggen wij ons hart open voor onze hemelse Vader. Door te zingen bouwen wij samen de troon, waarop Hij wil wonen om zijn volk te regeren. Door te zingen vernietigen wij helse machten en houden de Satan en zijn rijk buiten onze harten en muren.

En hoe vaak moedigt de Schrift ons aan, deze zang te leiden en te versieren met alle beschikbare instrumenten! Instrumenten der muziek Gods, noemt ze de Schrift. Speelt wel, met vrolijk geschal. Het speeltuig moet die toon afwisselen, psalm 33. En lees dan psalm 150 nog eens aan tafel.



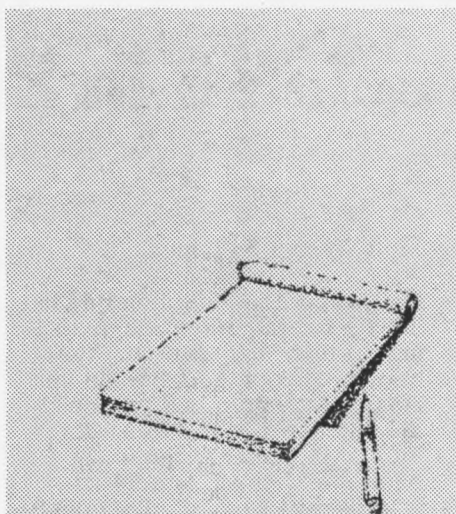
Sally vraagt aan de stammoeder van de familie Showmen, wat haar overleden man als voorkeurslied placht te zingen. Het antwoord is: 'Het ruwhouten kruis', en dat wordt nu met overgave gezongen, ter ere van onze Heiland en in herinnering aan de leider van deze 'christelijke kermis'. Dan volgt: 'Mijn ogen hebben de heerlijkheid van onze God gezien', op de bekende melodie uit de Amerikaanse burgeroorlog en met het refrein: 'Glorie, glorie, halleluja'.

Dat vraagt wel enig aanpassingsvermogen van ons, kille Nederlanders. Dat staat wel ver van onze sobere gereformeerde erediensten. Draaiende luchtschommels, flikkerende lichtjes, hobbelpaarden en een draaimolen, legerdesheilsliedjes en deinende jeugd – het is wel veel van het goede. Maar nooit te veel, wanneer de eer van onze Here en Zaligmaker beoogd wordt.

Psalm 47 spreekt van een *handenklappen*, wanneer wij God de Heer toezingen. Psalm 87 spreekt van *dansen* bij het zingen. Psalm 97 spreekt van een *knielen* bij de betoning van onze eerbied. Psalm 134 zegt, dat we onze handen moeten *heffen* – nu, daar gaan vele honderden handen omhoog. Maar waarom zouden wij dan zo stijf blijven zitten onder het zingen? Waarom niet overeind komen? Niet alleen bij de slotzang – dat is nu net een teken van zuinigheid – maar bij alle liederen? Het ademt en zingt veel ruimer, wist u dat? Een gemeente kan wel haast een toon hoger zingen als ze staat, wist u dat? En als ons hart, als ons hele wezen opgaat in de zang, kan een mens moeilijk stil blijven staan. Dan zouden we dat calvinistische pantser wel voor een uurtje willen afgooien, verbreken desnoods. Om te kunnen jubelen, om je leeg te zingen, om de Heer je liefde te doen horen.

Want – en dat is de sleutel van dit alles – de Heere luistert daar graag naar. Het past oprechten, God te loven. Hij vraagt er om. En als de Heere iets van ons vraagt geeft Hij er altijd meer voor terug. Je zingt je vrij van schuldgevoelens, van tekortkomingen. Al zingende ontvang je nieuwe krachten, word je betere instrumenten des vredes.

God zij met u, zegt de priester, die het gebed heeft uitgesproken. God zij met u, deze nacht en altijd. En of het nu een priester of een heuse dominee is – het is de Heere zelf, die Zijn geliefden zegent, via Zijn boodschappenjongens. En die zegen is de beloning voor een uurtje Lofzang. Een zeer ruime beloning. Want aan 's Heeren zegen is alles gelegen.



Terloops

P.C. van Wijk, Zaltbommel

Geloven zonder ervaring

Als er één is geweest, die geloofd heeft zonder God dichtbij te ervaren, dan is dat Habakuk wel. De profeet heeft het moeilijk gehad. Hij getuigt er echter van, dat hij weet, dat God Zijn woorden houdt. Hij spreekt over Gods grootheid. Temidden van het geweld blijft hij zegen tegen God: 'Gij trekt uit tot redding van Uw volk...' (3:13). In het derde hoofdstuk van het boek Habakuk staat een gebed van de profeet. Hij vraagt aan God of Hij in Zijn toorn genadig wil zijn. Want God komt er aan. Hij doet de aarde schudden. Hij split de aarde tot rivieren, Hij doet de bergen beven. De profeet heeft het er niet op. Hij weet, dat God in Zijn toorn niet mis is. Hij heeft immers pijlen in overvloed. God lúst de volkeren. Habakuk weet van Gods toorn, hij beleeft het geweld ervan, maar toch houdt hij er aan vast, dat God uittrekt tot redding van Zijn volk. Hij heeft temidden van het geweld, maar toch wil hij rustig wachten op de dag der benauwdheid. Habakuk *geloofd*. Dát is zijn kracht. Wat hij om zich heen ziet, is niet om over naar huis te schrijven. Daar zit niet zoveel in, waarmee hij zijn geloof kan bouwen. Habakuk kan niet steunen op ervaring. Als het er op aankomt, ervaart hij God helemaal niet. Dat is voor hem echter geen beletsel om te geloven, om biddend te zingen. Dat derde hoofdstuk van het profetenboek is immers een lied, een lied waarin de dichter teruggrijpt op wat God heeft gezegd. Niet alleen verwerkt hij in zijn lied o.a. Deut. 33:2 (de HERE is in lichtglans verschenen), maar hij wijst ook nadrukkelijk naar de geschiedenis van het verbondsvolk, toen God als de almachtige heerser het volk redde uit de handen van Egypte (vs. 14,15).

Nochtans...

Er kan van alles gebeuren, de wijnstokken geven misschien geen vruchten, het land brengt wellicht geen produkten meer voort, het kan zijn dat het vee is verdwenen. Habakuk houdt er rekening mee. Ook al wordt de narigheid huizenhoog, ook al is er van Gods aanwezigheid weinig of niets meer te zien, toch zal hij blijven zingen.

Nochtans...

Al zou... nochtans zal ik juichen in de HERE, jubelen in de God van mijn heil.

Geloven is voor Habakuk niet iets, dat zijn grond vindt in wat hij ziet. Geloven is voor hem 'uit het gehoor' en hij weet, dat 'het gehoor is door het Woord Gods'. Zó denkt hij aan Psalm 18:34 en gelooft hij, dat God zijn voeten zal maken als die der hinden (3:19).

Habakuk 3 is een hoofdstuk om te zingen. We vinden er iets van terug in lied 448, maar het is te weinig.

Nog even enkele momenten;

HERE, ik heb een tijding aangaande U vernomen, ik ben, HERE, met vreze voor Uw werk vervuld...

God komt van Teman, Zijn majesteit bedekt de hemelen, en de aarde is vol van Zijn lof.

Hij staat en doet de aarde schudden,

Hij ziet rond en doet de volkeren van schrik opspringen,

de eeuwige heuvelen zinken ineen,

de eeuwenoude wegen zijn Zijne...

Gij betreedt met Uw paarden de zee,

de schuimende vloed der grote wateren.

Toen ik het hoorde...

beefde ik op de plaats waar ik stond.

Toch zal ik rustig afwachten...

Al zou de vijgeboom niet bloeien...,

nochtans zal ik juichen...

De HERE is mijn kracht...

Geloven is vaak 'nochtans' zeggen.



D. Holwerda, Zuidhorn

Rhetorische reeksen in Paulus' brieven (1)

Onlangs hebben we aan de hand van Filipp. 4, 8.9 laten zien, hoe een lange opsomming in een brief van den apostel Paulus bij nader toezien soms geledingen blijkt te vertonen, en in op elkaar corresponderende groepen van elementen valt op te delen. 'Op elkaar corresponderend' betekent dan in de praktijk vaak, dat een volgend element een eerder element zakelijk herhaalt, zij het met enige variatie.

Zo'n stilering dient maar niet voor de verfraaiing, maar heeft pastorale waarde. De apostel wil op die manier zijn boodschap duidelijk inprenten en aandringen. Schrijft hij niet uitdrukkelijk: „Hetzelfde aan u te schrijven is... voor u nuttig” (Filipp. 3, 1)? Herhaling is onmisbaar, wil men iets goed vasthouden. Vandaar dat we in 4, 4 lezen: „Verblijdt u in den Heere te allen tijde! Ik wil het nóg eens zeggen: verblijdt u!”.

Opsommingen

Wij ontmoeten bij Paulus véél opsommingen. In deze reeksen is in onze bijbelvertalingen doorgaans nauwelijks enig reliëf aangebracht. Het gevolg is, dat de onderlinge correspondentie tussen de verschillende bestanddelen ons meestal ontgaat; dat we in een brij van woorden dreigen te verdrinken; of ook dat de boodschap ons gaat vermoeien en vervelen.

Zorgvuldige analyse van de rhetorische opbouw kan hier naar mijn indruk helpen bij een beter verstaan van wat de apostel bedoelt.

1 Tim. 4, 12

Ik begin met een eenvoudig voorbeeld, een tekst waar de opsomming zich beperkt tot vijf termen, t.w. 1 Tim. 4, 12 „Wees een voorbeeld voor de gelovigen in woord, in wandel, in liefde, in geloof, in reinheid”. Vijfmaal „in...” achter elkaar. Maar wie aandachtig leest, ziet, dat de eerste twee termen bij elkaar horen. Hier onderscheidt Paulus, om zo te zeggen, de twee kanten van Timotheüs' activiteit, t.w. zijn leer en zijn leven. Evenzo horen de laatste drie termen bij elkaar. Daar gaat het om de innerlijke gesteldheid waarmee Timotheüs zijn werk moet doen.

In deze tekst zou al veel aan duidelijkheid gewonnen zijn, wanneer we een andere woordorde zouden kiezen; aldus: „wees in woord en wandel voor de gelovigen een voorbeeld

in liefde, geloof en reinheid”.

Een vraag apart is, of men in het laatste drietal termen de middelste ('pistis') niet liever als 'trouw' dan als 'geloof' zou moeten verstaan. Het woord heeft duidelijk dié betekenis in 1 Tim. 5, 12 en in Tit. 2, 10. Ook in 2 Tim. 2, 22 heeft men het wel terecht zo weergegeven (vgl. 3, 3). Op nog een heel aantal plaatsen zou deze vertaling op z'n minst overweging verdienen: 1, 19; 2, 15; 6, 11; Tit. 3, 15; Opb. 2, 19; 13, 10.

2 Cor. 6, 4-7a

We gaan nu naar een tekst met maar liefst achttien maal „in...” (of eigenlijk negentien maal, als men nl. het samenvattende „in elk opzicht” („in alles” NBG), waarmee de reeks wordt ingeleid, meetelt), t.w. 2 Cor. 6, 4-7a. Ik schrijf de tekst hier uit, en nummer de termen alvast: '1) in veel dulden, 2) in verdrukkingen, 3) in noden, 4) in benauwdheden, 5) in slagen, 6) in gevangenschappen, 7) in oproeren, 8) in moeiten, 9) in nachten zonder slaap, 10) in dagen zonder eten, 11) in reinheid, 12) in kennis, 13) in lankmoedigheid, 14) in rechtschapenheid, 15) in den heiligen Geest, 16) in ongeveinsde liefde, 17) in de prediking van de waarheid, 18) in de kracht Gods’.

Globale indeling

Sorteren we deze termen voorlopig maar even globaal, dan blijkt het in 1 en in 11-18 te gaan om de *gezindheid*, de *geesteshouding* die het optreden van den apostel kenmerkt en die de kracht daarvan uitmaakt. In 2-10 echter is sprake van *situaties* die zich in Paulus' leven voordoen. Ook uiterlijk onderscheiden zich laatstgenoemde negen termen van de eerstgenoemde, doordat ze in het meervoud staan. Gezien de positie van 2-10 is het duidelijk, dat het hier gaat om *de vele gevallen* waarin Paulus' *volharding* ('dulden' NBG), *sub 1 genoemd*, aan het licht is gekomen. Vandaar ook het adjectief 'veel' bij 'dulden'. M.a.w. 1 wordt in 2-10 verbijzonderd.

Onderverdeling van 2-10

De negen 'situaties', onder 2-10 opgesomd, zijn rhetorisch kunstig

gerangschikt in drie groepen van telkens drie:

a) 2) verdrukkingen, 3) noden, 4) engten. Hier gaat het om *hachelijke, précaire situaties*; momenten waarop de apostel klem zat, angstige uren beleefde, geen uitweg meer zag. ¹⁾

b) 5) slagen, 6) gevallen van hechtenis, 7) opstootjes. Hier gaat het om *lijfstraffen*. Stokslagen (40-1) heeft Paulus vijf keer van de Joden gehad, drie keer is hij met de roede geselsd (2 Cor. 11, 24.25). Hechtenis heeft hij o.a. doorgemaakt in Filippi, na met de roede geselsd te zijn (Hd. 16, 22.23). 5 en 6 gaan ook in 2 Cor. 11, 23 samen. Bij 7 ('opstootjes') valt te denken aan rellen rond zijn optreden, als waarvan we lezen in Hd. 14, 19, waarbij hij gestenigd werd. Dat lijkt te meer waarschijnlijk, omdat hij ook in 2 Cor. 11 na 'gevangenschap' en 'slagen' (23.24) spreekt van 'steniging' (25). c) 8) zwoegen, 9) niet slapen, 10) niet eten. Dezelfde reeks vinden we – met enige uitbreiding – in 2 Cor. 11, 27. Hier gaat het over perioden dat de apostel zo *hard werkte*, dat slapen en eten erbij inschoten.

Onderverdeling van 11-18

Ofschoon 11-18 een vervolg zijn van het nader gespecificeerde eerste element, is hier ondanks het negental niet opnieuw een opdeling gemaakt in 3 x 3. Dat heeft wel te maken met het feit, dat 1 door het 'intermezzo' 2-10 zo apart was komen te staan, dat het zich moeilijk meer met de eerste termen van deze laatste reeks in een groep liet verenigen. Paulus heeft 11-18 dan ook opgedeeld in 4 x 2.

Formeel laat zich dat het gemakkelijkst aantonen voor 15/16, waar hij beide keren een zelfstandig naamwoord van een bijvoeglijk naamwoord vergezeld laat gaan, en voor 17/18, waar we telkens te maken hebben met een zelfstandig naamwoord, gevolgd door een tweede zelfstandig naamwoord in de tweede naamval („woord van waarheid”, „kracht van God”). Voor 13/14 is de samenhang *inhoudelijk* duidelijk. Men vindt de beide begrippen ook samen in Gal. 5, 22; daár in bond met nog een derde synoniem, t.w. 'agathosune'.

De NBG-vertaling is in deze twee teksten niet concordant: in Gal. 5 is 'chrèstotès' vertaald met 'vriendelijkheid', hier met 'rechtschapenheid'.



Men lette erop, dat Gal. 5 weer 3 x 3 groepen te zien geeft:

- A 1) liefde, 2) blijdschap, 3) vrede,
- B 4) lankmoedigheid, 5) vriendelijkheid, 6) goedheid,
- C 7) trouw, 8) zachtmoedigheid, 9) zelfbeheersing.

Eveneens vindt men de beide begrippen, samen met nog andere, verbonden in Col. 3, 12, waar de NBG-vertalers 'chrèstotès' weergeven met 'goedheid' en 'makrothumia' met 'geduld'.

wordt vervolgd

Noten

- ¹. 'Engte' (Gr. 'stenochooria') komt in 2 Cor. 12, 10 voor in combinatie met 'vervolging'. Uit 2 Cor. 4, 8 blijkt, dat het een ergere situatie is dan 'verdrukking'. Men zou die tekst ongeveer als volgt kunnen weergeven: „wel in het nauw gedreven, maar niet vastgelopen”.

T. Hoekstra, Zwolle

Uit de school geklapt (2)

„De school is van de ouders”

„Die school waar jij werkt, heet toch een christelijke school, niet? Nou, ik hoor van mijn zoon maar rare verhalen. Wat die godsdienstleraar aan de kinderen vertelt, lijkt nergens op! En die leraar biologie mag ook wel eens onder handen genomen worden. Trouwens, wat jouw collega Nederlands voor gekke verhalen behandelt! Er staan soms gewoon vloeken in. Hoe hebben ze zulke lui ooit aan een christelijke school kunnen benoemen?”

Het was na kerktijd. De zuster die blijkbaar haar hart eens wilde luchten, was op me af gekomen. Ze was maar slecht over de school te spreken. Ze wou een brief aan de rector schrijven; dat moesten veel meer ouders doen, vond ze. En ik moest er ook maar eens wat van zeggen! „Heb jij al eens met één van die leraren gesproken?”, vroeg ik. Nee, dat had ze niet gedaan. Ze was ook nog nooit op een spreekuur geweest, ze kende de leraren alleen van naam en ze ging af op wat ze van haar zoon hoorde. Natuurlijk heb ik geprobeerd haar duidelijk te maken dat je met bezwaren eerst naar de betrokken persoon zelf moet gaan en dat het onbehoorlijk is je meteen maar tot de rector te wenden. Van die kon ze trouwens een soortgelijk antwoord verwachten. En wat mijn persoontje betreft: ik wou best haar bezwaren aanhoren, maar het lag niet op mijn weg mijn collega's te gaan kapittelen, als ik niet zelf met bepaalde zaken geconfronteerd was. Ik heb haar ook nog gevraagd: „Ben je lid van de oudervereniging en kom je wel eens op de vergaderingen?” Ja, ze was wel lid, meende ze. Maar op een vergadering was ze nooit geweest. Dat liet ze over aan mensen die van vergaderen hielden. Maar toch: kon ik nou echt niets doen? Ik werkte toch ook aan die school en ik zou toch wel wat invloed hebben? En wéér heb ik haar verteld dat ik op mijn manier mijn best deed, dat ik herhaaldelijk in de kring van de collega's betoogde dat we ons erop moeten bezinnen wat het betekent een christelijke school te zijn. Maar ook dat de ouders tekort schieten. Het is wel erg gemakkelijk alleen maar kritiek te laten horen en je verder afzijdig te houden. En is het soms wél christelijk alleen óver bepaalde mensen te praten, terwijl je nooit mét ze praat, ze zelfs niet kent? „Weet je dat mevrouw Larooi, de lerares Engels van je zoon, ernstig ziek thuis ligt? Heb je haar al eens

een kaart of een briefje gestuurd?” Nee, daar had mijn kerkelijke zuster nog nooit aan gedacht. „Nou, kijk, dat zijn nou de dingen waaraan op die slechte school wél gedacht wordt. We collecteren ook af en toe voor o.a. Redt een Kind. En doe jij nou maar eerst eens wat je als christelijke ouder hoort te doen. Zorg dat je de mensen kent van wie je kinderen les krijgen. En als je bezwaren tegen die lessen hebt, praat dan maar eens met die mensen. Je zult merken dat ze meer voor rede vatbaar zijn dan de verhalen van jouw zoon doen vermoeden.”

„De school is van de ouders”, zei men vroeger. Zegt men dat nog? Zo ja, dan is het grotendeels theorie geworden. In het najaar hadden we een ledenvergadering van de vereniging die twee scholen beheert. Die scholen tellen samen zo'n drieduizend leerlingen. Daar horen toch al gauw vierduizend ouders bij. Hoeveel waren er op die vergadering? Naar schatting niet meer dan vijftig; uit de kring van Christelijke en Nederlands Gereformeerden misschien acht. Dat is niet in orde. Er zijn in het onderwijs voortdurend allerlei ontwikkelingen gaande waarop men kritiek kan hebben. Christelijke ouders horen betrokken te zijn bij de school waar hun kinderen zo'n belangrijk deel van hun leven doorbrengen. En via de ledenvereniging kunnen ouders veel meer invloed uitoefenen dan zij beseffen. „De andere kinderen gaan straks naar een Vrijgemaakte school!” Ook dat heb ik gehoord. En zo onttrekken ouders zich aan hun plicht; zo werken ze er bovendien aan mee dat de christelijke school nog verder leeggezogen wordt.

De identiteit van de christelijke school

Op de laatste ledenvergadering sprak de bekende K. de Jong Ozn. De identiteit van de christelijke school raakt in het gedrang. Steeds meer leerlingen komen uit niet-kerkelijke milieus. En veel leerlingen hebben geen boodschap meer aan het 'christelijke'. De invloed van die leerlingen en hun ouders kan erg nadelig werken. Daarnaast zijn het de overheidsmaatregelen en -voorschriften die de scholen tot een soort eenheidsworst dreigen te degraderen en ook dat maakt het moeilijk de christelijke school een eigen identiteit te doen behouden. Volgens De Jong zijn het vooral de



leraren die de identiteit van een school bepalen. De manier waarop zij met elkaar en met hun leerlingen omgaan, hoe zij les geven, hoe zij spreken vanuit een bepaalde overtuiging, dát zijn de dingen waar leerlingen elke dag mee te maken krijgen. Helaas blijkt in de praktijk dikwijls dat bij menige leraar nauwelijks of helemaal niet een geloofs-overtuiging doorklinkt. En ouders maken zich daarover terecht zorgen.

Er is wel eens kritiek op het benoemingsbeleid. Maar uiteindelijk zijn de ouders daar zelf verantwoordelijk voor. Het bestuur benoemt de leraren, maar het bestuur wordt door de ouders gekozen. En daarom zeg ik weer: de ouders zouden actiever moeten zijn, ook de ouders uit onze kring!

„We hebben geen keus”

In de derde klas van de h.b.s. had ik les van een leraar die niet christelijk was en die dat duidelijk liet weten. Hij hield zich aan de regels; hij las elke morgen het verplichte stukje uit de Bijbel en hij ging voor in gebed. Dat wil zeggen: hij las het Onze Vader voor. Hij kende het natuurlijk al lang uit zijn hoofd, maar hij maakte er elke keer een kleine demonstratie van door het eerst in de Bijbel op te zoeken en het dan met open ogen voor te lezen. Toch was het een christelijke school waar mijn vader me uit overtuiging heen had gestuurd; het heeft hem heel wat geld extra gekost. Waarom dan die leraar benoemd was? Men had geen keus! Er was geen andere te vinden. En zo gaat het ook nu nog wel. Neem een vak als economie. Met veel moeite was er weer iemand gevonden die les wilde geven. Hij was weliswaar niet helemaal bevoegd, maar dat was niet zo'n bezwaar. Na drie maanden vertrok hij weer: hij kon in het bedrijfsleven een baan krijgen waar hij netto tweeduizend gulden meer per maand verdiende. En wat kost het een moeite een vervanger te vinden voor een zieke collega! De examens moeten toch doorgaan? Zo kan het gebeuren dat er iemand voor de klas komt te staan die geen enkele binding heeft met het christendom. U keurt dat af? Ik betreur het ook. Maar wilt u dan dat uw zoon of dochter geen examen kan doen? En als er na verloop van tijd wél een christelijke leraar beschikbaar is, moet dan die ander maar weer weggestuurd worden, nadat hij ons uit de moeilijkheden heeft geholpen? U ziet: het probleem is niet zo eenvoudig. Maar misschien bent u het met mij eens als ik zeg: wij hebben jonge mensen nodig, gelovige christenen die vanuit hun christen-zijn het onderwijs willen dienen.

Niet alleen maar narigheid

Kon ik maar tekenen, dan zou ik u graag nog eens op een leuk plaatje tracteren. Daarom vertel ik nu maar een aardige gebeurtenis tot afsluiting van deze bijdrage in Opbouw. We hadden uit de Bijbel gelezen en we kregen het over naastenliefde. Ik zei dat je daarbij niet maar wat vaag moest denken, maar dat naastenliefde tot uiting kwam in concrete daden. De dag daarvoor had bij mij thuis een dame aangebeld. Het regende pijpestelen en haar auto had een lekke band. Ze kon het wiel niet verwisselen; mocht ze haar man even opbellen? Ik vroeg: „Hoe komt die dan hier in de regen?” „Op de fiets”, zei ze. Toen heb ik haar maar even geholpen, ook al had ik er niet veel zin in bij dat hondeweer. „Ach”, zei ik toen tegen de klas, „ik had beter een ander voorbeeld kunnen nemen, want nu lijkt het net of ik zo braaf ben.” „Dat hindert niet, hoor meneer”, zei een jongen, „we weten genoeg andere dingen van u.” Het is een prachtig vak, dat leraar zijn. Maar je moet wel een beetje gevoel voor humor hebben. Een volgende keer verder.



Uit het Weekblad van het Nederlands Genootschap van Leraren knipte ik eens een plaatje. Dan ziet u hoe de buitenwereld niet alleen een wat minder gunstig beeld van ons onderwijs heeft, maar dat er in de kring van leraren ook wel eens een wat negatieve voorstelling leeft over ouders en leerlingen. En in elk geval is het een humoristische noot in dit geheel.

P.J. van Kampen, Eck en Wiel

Bij nader inzien

4. Als Hij komt

*Vanuit het punt van Liefde in het Hart van God
Strome liefde in de harten van de mensen.
Moge Christus tot de Aarde wederkeren.
Laat Licht en Liefde en Macht het Plan op Aard' herstellen.*

Uit 'De Grote Aanroep', in de boeken van Alice Bailey

Hij komt...

Wie 'New Age'-literatuur en aanverwante stof doorleest zal wellicht opmerken hoezeer – in een bepaald deel van die zo vormloze beweging – gesproken wordt van 'de Christus'.

Voor al in de kring die zich verzameld heeft rond de persón, en (na haar overlijden) rond de bóeken van Alice Bailey, wordt gesproken over 'de Christus' en diens 'Wederkomst'.

In diezelfde kring vind je mensen die spreken over 'het Plan', het Plan dat God met deze wereld en deze mensheid heeft. Zonder enige twijfel klinkt een groot deel van dat spreken over de Christus zéér spiritueel, heel geestelijk dus! Niettemin heb je als christen met enige Bijbelkennis soms niet al teveel tijd nodig om te constateren dat de inhoud van de uitspraken vaak sterk afwijkt van wat de Bijbel over Christus' Wederkomst en over Zijn persoon zegt.

Evangelisch begonnen...

Als je de autobiografie van Alice Bailey leest, ontmoet je een Engelse vrouw, die uit een aanzienlijke familie kwam, ontwikkeld en bepaald ook 'evangelisch' te noemen was. Ze was zelfs een tijdlang evangeliste, werkzaam in het Brits-Indische leger. Aan die periode – later noemt ze zich in die tijd 'een dweepster' – kwam een einde door haar huwelijk met een Anglicaans geestelijke, die haar meenam naar de Verenigde Staten en haar rondt slécht behandelde. Ze gaan uit elkaar, waarna ze in heel kommervolle omstandigheden allerlei werk, dat ver beneden haar stand is, moet aannemen. Ze werkt een tijdlang in een visverwerkingsbedrijf, waar ze helemaal niet past. Een paar (naar later blijkt) Theosofische dames trekken zich haar lot aan en ze komt geleidelijk aan in die kring terecht.



Ze wordt steeds dieper in de occulte-gnostieke leringen van de Theosofische Vereniging ingeleid, waarna blijkt dat hogere 'Meesters' haar leven zo hebben geleid. In een aantal 'visionaire ervaringen' (als dat hier een goed woord is), komt ze met die Meesters in aanraking. Later spreekt ze veel en graag over haar Meester, de 'Tibettaan'. Hoe verder je echter in het boek over Bailey's levensloop komt, hoe duidelijker blijkt dat deze spirituele ervaringen haar bij het evangelische geloof vandaan hebben gehaald. Steeds vaker spreekt ze over 'Karma' en 'wedergeboorte', waarmee, voor alle goed verstaan, het principe van de Reïncarnatie wordt bedoeld. Ook zegt ze zelf dat het Bijbellesen erbij in gaat schieten; het wordt vervangen door het lezen van de boeken van mevrouw Blavatsky, de grondlegster van de Theosofische Vereniging. „Ik zat 's nachts in bed te lezen in *De Geheime Leer* en begon het lezen in mijn Bijbel, waar ik zo aan gewoon was geweest, te verwaarlozen. Ik vond het een prachtig boek en terzelfder tijd had ik er een hartgrondige afkeer van”.

Geestelijke Evolutie

Ze komt tot de conclusie dat „er een groot en Goddelijk Plan bestaat”. Het heelal is „de verwezenlijking van een groot ontwerp of patroon, dat geheel en al van de heerlijkheid van God zal getuigen.”

In de kosmos zelf, in dit heelal, op deze aarde, zien we de verschijning en verdwijning van mensenrassen en op de een of andere manier heeft dat te maken met de voltoering van Gods Plan, met de 'terugkeer tot God'.

Een paar korte citaten geven niet de sfeer weer van dat dikke boek dat Alice Bailey schreef, *Het naar buiten treden van de Geestelijke Hiërarchie*. Kosmische evolutie, of de verwerkelijking van Gods Plan op aarde, heeft namelijk te maken met het leven voor Gods aangezicht. En dan komen we in aanraking met Wezens, „die verantwoordelijk zijn voor het uitwerken van het Plan en die de mensheid alle eeuwen door stap voor stap en door stadium na stadium hebben geleid.” En dan de ontknopning: Het Hoofd van deze Hiërarchie van geestelijke leiders (is) de Christus”.²⁾ Christus is „de Meester van alle

Meesters en de Leraar zowel van engelen als van mensen.” En die Christus, het hoofd van de 'planetaire Hiërarchie' is (onder andere) „een waarborg voor ons, wat onze eigen goddelijkheid betreft”.

Hij Komt

Deze Christus zal naar de aarde komen. De 'Grote Aanroep', die Alice Bailey aan de wereld geleerd heeft (waarvan u een stukje bovenaan dit artikel vond), is een soort 'gnostiek gebed', een soort 'occult-esoterisch Maranatha', „Heer, kom spoedig”. In dat verhaal komt een heleboel naar voren dat voor een mens die de Bijbel leest onherkenbaar is. Een hele uiteenzetting over b.v. Atlantis, over plaatsen als Shamballa en Shangri La' „de plaats waar de wil van God gebundeld is en van waaruit Zijn goddelijke doelstellingen geleid worden. Daar wordt beslist over de grote politieke bewegingen, het lot van rassen en volkeren evenals over hun vooruitgang...” En ga maar door. Allemaal heel esoterische uiteenzettingen, over de verborgen bedoelingen van de wil van God. En die Christus nu zal terugkomen. Daar moeten we ons op voorbereiden. Er is bepaald sprake van een Eindtijdverwachting. Als Hij komt, dan...

Het Plan

Zodra we dan gaan lezen van dat 'Plan', treft ons dat men de aarde – en ook de mensheid – op die komst wil voorbereiden. En valt het op dat daar kennelijk een groot stuk menselijke activiteit op betrokken is. En ook dat dat Plan met de Nieuwe Tijd van doen heeft. Daarover kan Alice Bailey ons ook interessante – en sterk van de Bijbelse inhoud afwijkende – informatie verschaffen. Christus is een Wereldleraar. Hij is – in een andere tijd en op een andere plaats – verschenen in de gedaante van andere Verlichters. De Christus is de enige Wereldleraar die in twee (astrologisch bepaalde) Wereldtijdperken verschijnt. Hij was onder ons in het tijdperk van de Vissen (vandaar die vissymboliek in het Nieuwe Testament). Hij zal ook onder ons zijn in het tijdperk van de Waterman. Zegt hij niet zelf, dat de discipelen een maaltijd moeten aanrichten, als ze een man zien

met een kruik op de schouder? () Wel, dat heeft te maken met het feit dat Hij in het tijdperk van Aquarius, de Waterman zal wederverschijnen. Dat is immers die man met de kruik; zo wordt dat teken van de Dierenriem vaak afgebeeld. Welnu, als dat tijdvak – de New Age – aanbreekt, dan zal ook de Christus met zijn discipelen (ik krijg de indruk dat dat dan de hele mensheid is) de maaltijd houden. Dan zullen alle bodemschatten en alle hulpbronnen der aarde met elkaar gedeeld worden. Vandaar.

Esoterisch

Wie deze uitleg bekijkt, en ook het voorafgaande tot zich genomen heeft merkt wat esoterisch leven van de Bijbel oplevert. Want dat is de wijze waarop deze Theosofische – en ook de vaak verwante antroposofische – Bijbellesoefening met de tekst van de Bijbel omgaat. Wie dit leest moet zich afvragen of een inluiden van een 'New Age' door 'deze Christus' wel enig Bijbels raakpunt heeft met de christelijke hoop van een Heiland, die zal terugkeren op de wolken des hemels.

De neiging, met andere woorden, om via een aantal gelijkklinkende formuleringen en termen te snel te besluiten dat New Agers, Theosofen, Antroposofen en anderen in de esoterisch-occulte traditie hetzelfde bedoelen als 'kerkmensen' moet zeer kritisch worden bekeken. De vraag „wat dunkt u van de Christus?” blijft dus even relevant als toen deze vraag voor het eerst werd gesteld.



H. Algra, Den Helder

Gereformeerd kerkepad

Deel 2: De Doleantie

In het vorige nummer van 'Opbouw' werden de kerkgebouwen uit de periode na de Afscheiding beschreven. De afgescheidenen hadden nauwelijks eigen bezittingen; hun eerste kerken waren dan ook zeer sober en nauwelijks als zodanig herkenbaar. Dertig jaar later werden er al grote kerkgebouwen gebouwd, die soms zelfs het dorpsgezicht in belangrijke mate bepaalden. Dan vindt in 1886 de Doleantie plaats, waarbij opnieuw een groot aantal leden de Nederlands Hervormde kerk verlaat.

Tijdelijk

De mensen die zich in 1886 van de Nederlands Hervormde kerk afscheidden spraken van een *tijdelijke* situatie. Dit weerhield de *dolerenden* niet van een enorme activiteit op het gebied van de kerkbouw. Het aantal kerkgebouwen dat in de 6 jaar tussen Doleantie en de vereniging met de afgescheidenen (1892) verrees was zelfs dusdanig dat het boek 'Honderdvijftig jaar gereformeerde kerkbouw' er een apart hoofdstuk aan wijdt. Het merendeel van de 300 nieuw ontstane gemeenten bouwde een eigen kerkgebouw. Alleen al in Amsterdam verrezen in 6 jaar tijds 5 nieuwe kerkgebouwen, waarvan de Fünenkerk het meest indrukwekkend was. Deze kerk telde maar liefst 2000 zitplaatsen, hetgeen overigens in de praktijk nog onvoldoende bleek. Aan het uiterlijk viel niet af te zien dat deze kerk als 'noodgebouw' bedoeld was: de voorgevel deed weinig onder voor die van het Centraal Station in Amsterdam. Toch sprak de voorman

Het kerkgebouw van de Nederlands Gereformeerde kerk van Leerdam werd na de Doleantie gebouwd.

van de dolerenden, Dr. Abraham Kuyper, met het oog op de tijdelijke situatie niet van kerkgebouwen, maar van 'lokalen'.

Spanningen en kritiek

De geschiedenis van de Afscheidingskerken herhaalt zich na de Doleantie. Sommige kerkgebouwen werden ontworpen door een plaatselijke timmerman. Er werden echter ook kerken onder architectuur gebouwd, meestal door een architect uit eigen kring. De kerkbouw leidde soms tot grote spanningen, zowel binnen de eigen gemeente als in de kring van architecten. Iemand schreef dat de kerkgebouwen van de dolerenden „vrijwel zonder uitzondering tot de bouwkunstige misgeboorten gerekend kunnen worden". Een aantal architecten buiten de dolerende kring waarschuwde tegen het indienen van ontwerpen voor de dolerenden, omdat zelden duidelijk was wat er uiteindelijk met het ontwerp zou gebeuren.

Die waarschuwing was niet ten onrechte, want er zijn situaties bekend waarbij het oorspronkelijke ontwerp in handen kwam van een plaatselijke aannemer of timmerman, waarbij deze met de eer ging strijken.

Typen kerkgebouw

Het type kerkgebouw dat werd gebouwd was sterk afhankelijk van de plaatselijke situatie. Het ging er doorgaans om dat er a) in korte tijd, b) op een klein grondoppervlak, c) een groot en d) voordelig kerkgebouw moest worden gebouwd. Zo

werd de Keizersgrachtkerk in Amsterdam op de ruimte van 2 grachtenhuizen gebouwd; dat de architect kans zag om hier 1600 zitplaatsen te creëren mag dan ook bewondering wekken.

Het eenvoudigste type kerkgebouw was de zaalkerk, bestaande uit een grote, funktionele, rechthoekige ruimte. Naast dit veel voorkomende type kerkgebouw was er de galerijkerk: driebeukig, en voorzien van een galerij; in de grote steden telden deze kerken meerdere galerijen boven elkaar. De kruiskerk werd ontleend aan een reeds langer bestaand type kerkgebouw (Maassluis, Emden, de Noorderkerk in Amsterdam). De achtkantige centraalbouwkerk werd door Abraham Kuyper als het ideale gereformeerde kerktype beschouwd; toch werden er gedurende de Doleantieperiode slechts twee gebouwd.

Een uitvoerige beschrijving van de afzonderlijke typen kerkgebouw past niet binnen de ruimte van 'Opbouw'. Verwezen kan worden naar het uitstekend gedocumenteerde boek over 150 jaar gereformeerde kerkbouw (1).

Interieur

Wat het interieur van deze kerken betreft: het moest allemaal passen binnen de Gereformeerde traditie: de prediking centraal. Daarom waren de kerkgebouwen zeer sober. „Vier witgekalkte muren, waarbij het orgel het belangrijkste sieraad van het interieur vormde, waar decoratie verder vrijwel ontbrak", zo wordt in het boek over 150 jaar gereformeerde kerkbouw opgemerkt. Een halve eeuw geleden lieten de auteurs van het beroemd geworden 'In de houten broek' zich over een kerkgebouw in Leiden in dezelfde wijze uit: „Een snertkerk. Men heeft hier eenvoudig een zaal gebouwd, een vierhoekige, omdat men dat de voordeligste ruimte vond, en van die zaal heeft men daarna een kerk gemaakt" (2). Toch constateren deze auteurs dat er ook veel kerken te vinden waren die – misschien wel dankzij hun soberheid – smaakvol waren ingericht. Dat ten aanzien van het interieur ook spanningen konden ontstaan blijkt wel uit het feit dat de aanvankelijk rode bekleding van de preekstoel van de Amsterdamse Keizersgrachtkerk na protesten moest worden vervangen door stemmig bruin. Van kunst in de kerk was in de tijd van de Doleantie nog geen sprake.





Raamschilderingen, wandversieringen, schilder- en beeldhouwkunst komen niet voor. Hoewel Abraham Kuiper probeerde het gereformeerde volksdeel in te laten zien dat kunst bij het gereformeerde leven behoort is ook hij zeer terughoudend wat betreft toepassing van kunst bij de kerkbouw.

Afgebroken en bewaard gebleven

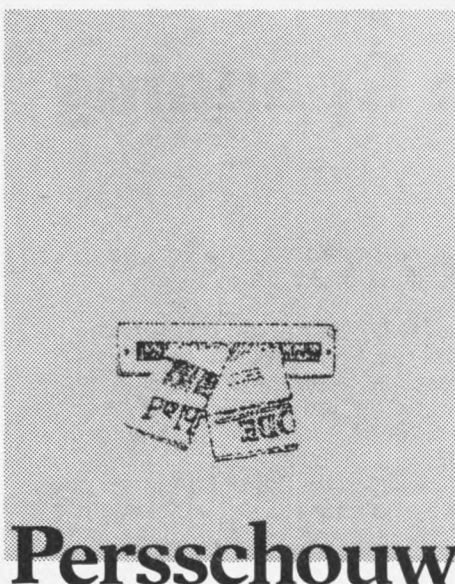
Veel kerkgebouwen uit de periode van de Doleantie zijn inmiddels afgebroken. Dit is vooral in de grote steden het geval. In Amsterdam is van de 5 kerkgebouwen uit die korte periode alleen de Keizersgrachtkerk overgebleven. Toch zijn er in ons land nog een aantal kerken uit de tijd van de Doleantie bewaard gebleven. Bekend is o.a. de Westerkerk, schuin tegenover het Utrechtse station. Dit gebouw is tegenwoordig eigendom van de Gereformeerde Gemeente.

Van de kerkgebouwen van de nederlands gereformeerden moet in dit verband het bij veel vakantiegangers bekende kerkgebouw in Voorthuizen genoemd worden. Men kerk hier nog altijd in een eenvoudig kerkgebouw, zoals veel kleinere gemeenten dat na de Doleantie bouwden.

Ook de Nederlands Gereformeerde kerk van Leerdam bezit een kerkgebouw in een kenmerkende bouwstijl uit de periode van kort na de Doleantie. Toch is dit gebouw nog door de Afgescheidenen gebouwd, omdat de oorspronkelijke kerk te bouwvallig was geworden. Later (in 1901) trok de dolerende gemeente in bij het nieuwe kerkgebouw van de Afgescheidenen. In 1980 werd de kerk van de nederlands gereformeerden in Leerdam ingrijpend gerenoveerd, maar daarbij heeft men rekening gehouden met de architectonische geschiedenis van het kerkgebouw. In een mooi uitgegeven en fraai geïllustreerd boekje is de geschiedenis van deze gemeente en van het kerkgebouw ook voor latere generaties vastgelegd (3).

Literatuur

- (1) Dr. Regn. Steensma en Dr. C.A. van Swigchem: Honderdvijftig jaar gereformeerde kerkbouw (Kok, Kampen, 1986).
- (2) D. van der Stoep en H.H. Felderhof: In de houten broek ('s-Gravenhage, 1940).
- (3) W. Bos en G.J. van Otterloo: Opdat zij niet vergeten (uitgegeven door de Nederlands Gereformeerde kerk van Leerdam, 1981).



Persschouw

Kerkelijke eenheid binnen de gereformeerde gezindte is een belangrijke zaak

Zo luidt de eerste zin van een bijdrage van Afke van de Groep-Karssenbergh en H. Hoksbergen in de Oudejaarsbijlage 1988 van het 'NEDERLANDS DAGBLAD'. Aan een gesprek over de vraag: Hoe maken wij samen front tegen een bedreigende cultuur?, namen deel A.P. de Boer (ned. geref.), E. van Middelkoop (vrijgemaakt geref.) en D. Koole (Chr. gereformeed). De nederlands gereformeerde gesprekspartner maakte o.a. de volgende opmerkingen:

Dat het in de gereformeerde gezindte niet gemakkelijk komt tot een hartelijk contact, gekoppeld aan de wens tot eenheid, vindt De Boer niet zo vreemd. Minstens drie factoren staan volgens hem een dergelijke goede verstandhouding in de weg: „Ik denk dat een heel wezenlijke oorzaak van het elkaar niet vinden is, dat theologische denkbeelden uiteindelijk meer gezag krijgen dan het concrete, heldere spreken van de Schrift. Kijk naar de samensprekingen tussen christelijke gereformeerden enerzijds en vrijgemaakten en Nederlands gereformeerden anderzijds, die na veertig jaar nog niet wezenlijk gevorderd zijn. Daar staan twee theologische systemen tegenover elkaar. Aan de ene kant een denken vanuit het verbond, waarin het schriftuurlijk gegeven dat iedereen wederomgeboren moet worden weliswaar niet wordt ontkend, maar toch gauw een 'promemorie-post' wordt. Aan de andere kant een denksysteem waarin de rijkdom van het verbond met de Here en de betrouwbaarheid van Zijn beloften op de achtergrond raken en plaats maken voor een 'soort houden voor niet-wedergeboren'. Zolang dit soort theologische systemen, waarin bepaalde

elementen uit de Schrift worden verabsoluteerd, overheersen en de Schrift zelf in zijn volle rijkdom dicht blijft, vinden we elkaar niet.

Een tweede oorzaak is denk ik dat we vaak leven bij karikaturen van elkaar. Onze persschouwers kijken over de kerkmuren heen en nemen bij de ander iets waar. De dingen waar zij over schrijven zijn helaas vaak extremiteiten, dingen die de karikatuur bevestigen. Dan worden de vrijgemaakten weer gezien als mensen die zweren bij de enige ware kerk. Dan heten de Nederlands gereformeerden independentisten die kunnen doen wat ze zelf willen. En dan zweven de christelijke gereformeerden weg in moderne richting of zakken ze zwaar weg in de bevinding. Natuurlijk, er zijn best wat kerkbladartikeltjes te vinden die aanleiding geven tot zo'n karikatuur, maar ze geven niet de werkelijke situatie in de kerk weer! Het derde punt dat ons parten speelt, is het feit dat we allemaal een aparte kerkelijke cultuur hebben ontwikkeld. We hechten aan onze eigen nestgeur. De christelijke gereformeerden missen in onze preken bepaalde termen, die hen vertrouwd zijn. Wij gebruiken andere woorden voor dezelfde zaken. Dat is niet wezenlijk, maar het houdt je wel uit elkaar."

Hier worden terecht bepaalde reële gevarenesignaleerd, die een persschouwer bedreigen. Het is ook overigens goed, dat De Boer deze opmerkingen heeft gemaakt. We mogen ons niet verliezen in een aksentuering van allerlei extremiteiten als we de ontwikkeling van het leven van onze kerkelijke burenen onder de loep nemen. Als we ook maar niet gaan laboreren aan een nivellering van bepaalde tendenzen, die in de vrijgemaakt gereformeerde, de chr. gereformeerde en de nederlands gereformeerde kerken worden waargenomen. Want een verabsolutering van de kerk, een geaccepteerd independentisme en een verstikkend mysticisme tasten de schriftuurlijke beleving van het waarachtige kerkzijn aan. En de HERE roept ons op om alles wat de ware kerkelijke eenheid in de weg staat te bestrijden, te beginnen in eigen kring! We leggen ons wel eens te gauw neer bij de feiten uit vrees voor polarisatie.

Enschede

O. Mooiweer



B. Wielenga, Richmond

Polarisasie en Spanning

N.a.v.: Polarisasie en Spanning, Eenheid en Samewerking tussen Kerke in Suid-Afrika.

Door prof. J.H. van Wyk, Ds. C.D. Jaftha, Ds. P.J. Buys, Mnr. T.F. Dreyer, Ds. O.T. Serobatse, Ds. T.C. Rabali.

Uitgave van het Instituut vir Reformatoriese Studie in Potchefstroom. Reeks F 1, no 250,251 van de IRS-studiestukke.

Ik vraag graag aandacht voor de boven aangekondigde brochure die onlangs in Zuid-Afrika verschenen is binnen de kring van de Gereformeerde kerken in ZA met wie onze kerken een zusterkerk-relatie onderhouden. Er wordt namelijk een probleemveld in besproken waar ook onze kerken in Nederland mee te maken hebben: de relatie tussen 'oudere' en 'jongere' Gereformeerde Kerken in de kontekst van Zuid-Afrika. Dat is in Zuid-Afrika een gevoelige zaak, omdat het gelijk de Apartheidsproblematiek raakt. En dat blijkt ook wel in de verschillende bijdragen die door deskundige mensen geschreven zijn.

Prof. Amy van Wyk van de Hamanskraal Theologiese School schrijft over spanningen tussen de blanke en zwarte Gereformeerde Kerken als gevolg van culturele, politieke, ideologische en maatschappelijke verschillen. En u voelt wel, hier zitten we midden in de Zuid-Afrikaanse problemen die ook aan de kerken niet voorbij gaan. Hij bespreekt op een open manier hoe de kerkelijke relaties tussen de blanke en zwarte Gereformeerde Kerken vooral door de zwarten als pijnlijk en spanningsvol worden ervaren. Oorzaken en achtergronden worden daarbij eerlijk genoemd, en de blanke kerken de kritiek niet gespaard. Ten aanzien van de besluiten van de blanke synode terzake van de kerkelijke verhoudingen in de loop der jaren merkt hij op dat er sprake is van tegenstrijdigheid tussen besluiten in vroeger jaren genomen en die uit de jongste tijd stammen. De spanning kan opgeheven worden, meent prof. van Wyk, door een mentaliteitsverandering in de zin van Rom. 12:2 bij de blanke Gereformeerden. Er moet ook een verandering komen in kerkbesluitwing (p.13): de kerk is te zeer volksenkleurgebonden. Werkelijke kerkelijke eenheid naar Joh. 17 zal ook een getuigenis zijn in de wereld en zo ook voor de zending van betekenis zijn. Een eerlijke en waardevolle kritiek van binnenuit door iemand

die hart heeft voor de kerk van Christus in Zuid-Afrika.

Ds. C.D. Jaftha van de Gereformeerde Kleurlingkerk bespreekt dezelfde zaak maar nu bekeken vanuit de 'jongere' kerk, die aan de 'verkeerde' kant van de kleurgrens zit.

Hij wijst er op dat onkunde en onwil twee belangrijke struikelblokken zijn in de beleving van kerkelijke verbondenheid. Men kent elkaar niet en wil elkaar ook niet kennen (p. 19). Ik denk dat dit zeker waar is van veel blanken: men heeft geen flauw benul van wat er leeft en aangaat aan de andere kant van de kleurgrens. Een goede blanke broeder vroeg mij eens in alle eerlijkheid of een zwarte echt een christen kon zijn, een kind van God. Ik verzekerde hem dat er meer oprechte zwarte dan blanke christenen waren in ZA, alleen al vanwege de getallen. Hij keek ervan op. Ook ds. Jaftha noemt de politiek als een van de hindernissen tot betere relaties tussen zwarte en blanke Gereformeerde Kerken. Voor een zwarte is het maar moeilijk te begrijpen dat die blanke die zo vriendelijk over Gods Woord praat op het zendingsveld toch stemt op partijen die de Apartheidswetten willen handhaven. Dat maakt vertrouwen maar moeilijk: „kan jy hulle vertrou?” is dan de vraag die de kleurling stelt.

Ds. P.J. Buys, een zendeling en evangelisatie-predikant in de Transvaal, schrijft over de uitvoering van de zendingsopdracht die 'oudere' en 'jongere' kerken samen moeten uitvoeren. Uitgaande van Joh. 17 en 13 over eenheid en liefde stelt hij dat de kerken samen een zendings-taak hebben. Een mooie opmerking over de eenheid tussen blanke en zwarte kerken (p.28): „Let goed daarop dat dit nie 'n eenheid is wat ons kan skep of fabriseer nie. Dit is 'n eenheid wat die Heilige Gees reeds gesmee het en wat ons net moet handhaaf, deur dit werklik uit te leef.”

Vanzelf dat ras- of taalverschillen deze eenheid in liefde niet behoren te verbreken. Die verschillen zijn er natuurlijk wel, maar eenheid met mede-christenen weegt zwaarder. Ds. Buys geeft ook concrete wegen aan om die eenheid in geloof te beleven. Kleine bijbelstudiegroepen over de kleurgrens heen kunnen heel goed werken; of ook bijbelstudiekampen voor jongeren. Wat ook steeds meer gebeurt is dat een paar gezinnen over de kleurgrens heen bij elkaar komen eten. Het is vooral

voor blanken een hele ervaring om in een zwart woongebied te verkeren. Dit jaar heeft zelfs een grote groep blanken een nacht door gebracht in Mamelodi bij Pretoria, georganiseerd onder meer door de bekende dr. Nico Smith en Michael Cassidy van Africa Enterprise. Een ingrijpende ervaring voor veel deelnemers aan dit projekt om elkaar te leren kennen.

Ik ga voorbij aan de interessante bijdragen van T.F. Dreyer over samenwerking op het gebied van diaconale hulp en ds. O.T. Serobatse over samenwerking terzake van Woordbediening.

Ik houd zo nog wat ruimte over om in te gaan op de bijdrage van ds. T.C. Rabali over de verhouding tussen de Chr. Geref. Kerken in Nederland en de uit hun zending ontstane kerken in Venda-land in het verre Noorden van Transvaal. Deze bijdrage is ook leerzaam voor ons in Nederland en Natal, die met dezelfde problematiek te maken hebben die ds. Rabali hier aansnijdt.

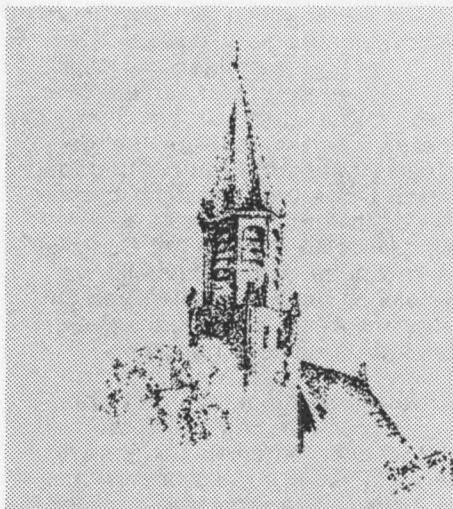
Hij begint met vanuit het NT te benadrukken dat goede kerkelijke relaties vrucht zijn van de uitvoering van de zendingsopdracht. Uit zending en evangelisatie komen nieuwe kerken voort; de prediking van het evangelie schept kerkelijke relaties tussen 'oudere' en 'jongere' kerken. Er ontstaat een familie van kerken. Maar binnen die ene familie is het haast onvermijdelijk geweest dat de oudere kerken een paternalistische houding hebben aangenomen tegenover de jongere kerken uit hun zendingswerk ontstaan, wat de jongere kerken vaak, en soms nog wel, zich hebben laten aanleunen. Maar, zegt Rabali, wat aanvaardbaar is voor een kind, wordt onverdragelijk voor een volwassene. Het is ook ongezond om een jong volwassene nog altijd als een kind te behandelen. Terecht merkt hij op dat paternalisme vooral in kerken uit de eerste wereld voorkomt in hun omgang met kerken uit de derde wereld. Inderdaad een uiterst gevoelige zaak!

Hij bespreekt o.a. bekende kenmerken van een zelfstandige kerk die als de Drie Zelf Formule is bekend geworden: een kerk is zelfstandig wanneer ze zichzelf regeren kan, zichzelf financieel bedruipen kan en zelf de zendingstaak ter harte gaat nemen. Wanneer zal een zendende kerk een zendingskerk als volwassen beschouwen op het gebied van kerkregering? Pas dan wanneer



alles precies zo toegaat als in de moeder-kerk in een eerste wereld land? Of bij het uitvoeren van de zendingstaak: is de zendingsgemeente pas dan zelfstandig als ze die taak uitvoert precies zoals de zendelingen het altijd gedaan hebben? En de vraag of de aanwezigheid van zendelingen de zelfstandigwording van jonge kerken niet vertraagt, wordt niet ontweken. Voortdurende afhankelijkheid werkt zeer negatief voor de jongere kerken, die er ook een verkeerde mentaliteit aan overhouden. Ik ben blij dat ds. Rabali ook dat probleem niet uit de weg gaat. Het heeft z.i. een ook negatieve uitwerking op de uitvoering van de zendingroeping. Hij eindigt dan met een paar aanwijzingen om te komen tot een verbeterde relatie tussen zendende en zendingkerken die intussen al jonge, zelfstandige kerken geworden zijn. Wat ik van belang vind is dat de zendingsgemeente zelf zendende kerk is met een zendingsoverdracht. Die erkenning zal ook tot uitdrukking gebracht moeten worden in het zendingbeleid van de zendende kerken. Hij suggereert dat de zendingswerkers onder de plaatselijke kerkeraden zouden behoren te werken. Een zaak die ook onder ons aandacht zou behoren te krijgen! Hij schrijft ook over de theologische opleiding voor zwarte kerken, en maakt in dit verband ook een kritische opmerking aan het adres van onze Natalse Zending: wij zouden de theologische opleiding als een zendingproject zien onder exclusief zendingbeheer. Wij zouden er geen 'joint venture', geen samenwerkingsproject van willen maken. Persoonlijk ben ik niet helemaal ongevoelig voor deze kritiek aan ons adres. Uitvoerig heb ik ds. Rabali het woord gegeven, omdat in zijn bijdrage de spanningsvolle relatie tussen blanke en zwarte Gereformeerde Kerken gekoncretiseerd wordt in het zendingswerk. Ja, zo zijn wij zelf ook als Nederl. Geref. Kerken betrokken bij de worsteling om te komen tot ware eenheid in liefde ondanks verscheidenheid.

Al met al een goed geschrift om eens kennis te maken met wat er leeft in onze zusterkerken op dit zo gevoelige punt. Natuurlijk zal er hier in Z.A. wel weer geklaagd worden dat zo de politiek in de kerk gebracht wordt. En hoe groot het gevaar van verpolitiseren van de kerk ook mag zijn, het gaat hier niet om politiek als zodanig maar gewoon om bijbels verantwoorde relaties tussen zusterkerken in hetzelfde land die door de politiek verstoord zijn geraakt en het kerk van Christus zijn bedreigen.



Kerknieuws

Ned. Geref. Kerk van Enschede-Noord

Op zondag 8 januari jl. nam drs. O. Mooiweer in een stampvolle Lasonderkerk afscheid van de gemeente wegens vervroegd emeritaat. De tekst voor de verkondiging was: PSALM 145:18: „De HERE is nabij allen, die Hem aanroepen, allen, die Hem aanroepen in waarheid.” Thema: Gods nabijheid vraagt onze volle geloofsaandacht, want ze is 1: openbaring van het verbond; 2: verweven met het gebed; 3: betrokken op de oekumene. Centraal in de verkondiging stond de trouw en barmhartigheid van de God van het verbond, die zijn royale aanbod van genade kwijt wil aan alle mensen over heel de wereld. Na de dienst werd ds. Mooiweer toegesproken door br. J.F. Arends namens kerkeraad en gemeente, door ds. C. Bakker namens kerkeraad en gemeente van Enschede-Zuid en de regio Enschede-Zwolle en door ds. J. Jonkman namens de chr. geref. kerken van Enschede-Oost en Enschede-West. In alle toespraken klonk veel waardering door voor de uitgebreide arbeid door ds. Mooiweer verricht. Ds. Mooiweer uitte zijn hartelijke dankbaarheid voor de liefde, die hij samen met zijn vrouw en kinderen in de loop van bijna 23 jaar van de gemeente van Enschede-Noord mocht ontvangen. Jurriena Mooiweer, de jongste dochter van de predikant, begeleidde die avond als organiste enthousiast de samenzang van de gemeente. De lof des HEREN werd aan het slot vertolkt via het zingen van „Halleluja, eeuwig dank en ere”.

Ned. Geref. Kerk van Voorthuizen

Het scribaat berust bij: K. Veling, Arendshorst 50, 3772 RV Barneveld, tel.: 03420-12125

Ned. Geref. Kerk van Breda

Praeses van de kerkeraad is: L. van Woerkom, Julianalaan 21, 5109 RH 's-Gravenmoer, tel.: 01623-12925.

Het scribaat berust bij: G.J. Cramer, Beethovenlaan 22, 4904 MH Oosterhout, tel.: 01620-55246

Commissie Contact met Hoge Overheid

Het secretariaat berust bij: ds. J.H. Kamerbeek, A. v.d. Horstlaan 22, 3752 VN Bunschoten-Spakenburg, tel.: 03499-87063

Ned. Geref. Kerk van Heino/Langeslag

Het adres van ds. J.B. Welmers luidt: "Parkzicht" Jac. van Neckstraat 288, 8023 XZ Zwolle, tel.: 038-539376.

Ned. Geref. Kerk van Culemborg

Het scribaat berust bij: mevr. E.M. de Vries-Freyzer, Postbus 370, 4100 AJ Culemborg, tel.: 03473-72036. Ds. C. Smit werd door de gemeente Culemborg voor 1 jaar en 8 weken afgestaan aan het leger en is derhalve van 1 januari jl. tot maart 1990 in militaire dienst als legerpredikant. Sinds 21 januari jl. is het huisadres van ds. C. Smit: Thijsselaan 63, 4102 KV Culemborg, tel.: 03450-19755.

Lijst van studenten met preekconsent

J.J. Arnold, Wittenstein 6, 7414 EV Deventer, 05700-43447
W. van Dijk, R. v. Rijnstraat 33, 3751 VH Bunschoten, 03499-83730
B.J. Eikelboom, Doppestraat 195, 3752 JE Bunschoten, 03499-86310
J.M. de Groot, Sinj. Semeijnstraat 10, 1183 LE Amstelveen, 020-436523
K. Holwerda, Meander 19, 9951 VD Winsum, 05951-3708
C.P. Kleingeld, Loenhorst 49, 2402 LV Alphen a/d Rijn, 01720-33562
G. Vrooland, Gentiaanstraat 496, 7322 CH Apeldoorn, 055-670707
H. van Winkelhoff, Dreef 7, 5504 LA Veldhoven, 040-544993

Ned. Geref. Kerk/Chr. Geref. Kerk van Lelystad

Vrijdag 21 dezer werd de bevestigings- en intrededienst van ds. J. van Mulligen gehouden. De bevestiging geschiedde door ds. Broersma. Ds. Van Mulligen koos als schriftge-deelte voor zijn intrede in Lelystad een gedeelte uit Lukas 11 vs. 27 - 36, met als thema: „...Luistert het nauw”.

De nadruk viel daarbij op het feit dat vrijblijvendheid bij het horen uit den boze is en dat ook het preekwerk als zodanig uiterst nauw luistert, omdat het gaat om de kern van het evangelie, t.w. Jezus Christus. Na de dienst werd het woord gevoerd door drs. Bieuwlinga namens de regio Kampen en door ds. Van den Boogert namens de classis Zwolle van de Chr. Geref. kerken.

Ned. Geref. Kerk van Kampen

De kerkeraad heeft een beroep uitgebracht op ds. J. Bouma, predikant te Sliedrecht.



Uit breder kring

Themanummer Conciliair Proces en christelijk onderwijs

Van het christelijk onderwijsblad BEZINNING dat zich ten doel stelt vanuit een bijbelse visie voorlichting te geven over actuele ontwikkelingen in het christelijk onderwijs, verscheen in december 1988 een nummer met als thema: CONCILIAIR PROCES EN CHRISTELIJK ONDERWIJS.

In dit nummer wordt nagegaan wat de voorgeschiedenis en de achtergrond is van de oproep aan alle christenen om zich in het kader van het Conciliair Proces in te zetten voor een wereld waarin gerechtigheid en vrede heersen en waarin zorgvuldig wordt omgegaan met de schepping.

Duidelijk gemaakt wordt vanuit welke visie de leidende personen van het Conciliair Proces oproepen tot bezinning over deze belangrijke zaken en dat zij ook een dialoog met

aanhangers van de niet-christelijke wereldgodsdiensten beogen. Deze visie wordt getoetst aan wat de Bijbel hierover zegt. Het denken over vrede in het kader van het Conciliair Proces wordt vergeleken met de bijbelse betekenis van het begrip vrede. Ook wordt aandacht besteed aan de invloed die het denken dat ten grondslag ligt aan het Conciliair Proces heeft op het christelijk onderwijs bij het behandelen van thema's als vrede, gerechtigheid en behoud van de schepping.

Het themanummer over het Conciliair Proces kan besteld worden door f 2,50 over te maken op girorekening 2.974.537 t.n.v. Administratie BEZINNING te Amersfoort, onder vermelding van dit nummer.

Verband Scholen Geref. Belijdenis (V.S.G.B.)

Op zaterdag 4 maart a.s. zal in Putten (congrescentrum 'De Aker') de jaarvergadering worden gehouden van het V.S.G.B. Na de huishoudelijke vergadering wordt een onderwijscongres gehouden, waarvoor alle belangstellenden worden uitgenodigd. Dit congres vangt aan om 11 uur.

Na een openingswoord van de voorzitter, de heer C.J. Stahlie, zal de heer A.E. van Eeden, oud-rijksinspecteur van het basisonderwijs, spreken over het onderwerp: „Het sprookje van de basisschool.” De heer Van Eeden staat bekend als een boeiend spreker en daarom zal hij ongetwijfeld een interessant, praktisch en instructief betoog houden. Na de lunchpauze vindt om ongeveer half 2 de heropening plaats, waarna het behandelde onderwerp zal worden besproken. De bedoeling is omstreeks 15.30 uur de bijeenkomst te sluiten.

In de lunchpauze zijn aan het buffet soep en lunchpakketten verkrijg-

baar. Er is bij De Aker (vlak bij het raadhuis) ruime parkeergelegenheid. Nadere informatie bij het secretariaat: P.J. Polderman, tel. 023-245204.

Werkgroep „Recreatie Lichamelijk Gehandicapten” (R.L.G.)

Vakantieweken voor lichamelijk gehandicapten en oudere leden van onze kerken.

Ook in 1989 hopen we als werkgroep weer een tweetal vakantieweken te organiseren. Vanwege het grote succes van voorgaande jaren hebben we ook nu weer beslag weten te leggen op de geheel aangepaste boot de 'Prins Willem Alexander'. Deze gaat voor en met ons varen van zaterdag 22 april tot vrijdag 28 april 1989.

De tweede vakantieweek ligt wat verder weg, nl. van zaterdag 4 november tot zaterdag 11 november 1989. Deze wordt gehouden in het F.D. Roosevelthuis te Doorn, bij de meesten Uwer wel bekend.

Inmiddels is er een derde mogelijkheid bijgekomen. We zijn nl. overgegaan tot de aanschaf van een geheel aangepaste caravan, die op de camping in Zeewolde wordt geplaatst.

Hebt U interesse of wilt U meer informatie over één en ander, het adres is:

SEKRETARIAAT WERKGROEP R.L.G.

Postbus 2214, 3440 DE WOERDEN tel. 03480 - 225 30

Inschrijvingsformulieren zijn aldaar verkrijgbaar.

Aankomend student zoekt

kamer

in Utrecht per 1 augustus a.s.

Herman Schaeffer,
Wolwevershorst 110,
7328 NW Apeldoorn,
tel. 055 - 416737.